

Av Landsmålsarkivets frågelistor
äro till augusti 1928 följande
tryckta:

1. MJÖLKHUSHÅLLNING.
2. TRÖSKNING.
3. PERSONERNA I GÅRDEN OCH
BYN.
4. HIMLAVALVET OCH VÄDER-
LEKEN.
5. TID OCH TIDSINDELNING.
6. BRÄNNVINSBRÄNNING.
7. LÖV- OCH MOSSTÄKT.
8. GRUVOR.
9. RENLIGHET.
10. TILLTAL OCH HÄLSNINGAR.
11. HANDEL OCH LIVET PÅ
FÄRDVÄGAR.
12. FÄBODVÄSEN.
13. ELD OCH ELDGÖRNING.
14. BIN OCH BISKÖTSEL.
15. HÅGNADER.

12. FÄBODVÄSEN

Fäbodväsen.

Vid begagnandet av följande frågelista bör ihågkommas, att frågorna ej i första rummet avse nu rådande förhållanden, utan fäbodväsendet sådant det av ålder varit. Särskilt bör man eftersträva att så vitt möjligt få reda på hur fäbodväsendet var beskaffat ock vilka ord ock uttryck som användes rörande fäbodväsendet före de stora förändringar, som laga skiftet ock många andra redan tidigt på 1800-talet begynnande ekonomiska ock tekniska nyheter medfört.

1. Allmänt.

Hur benämndes ett **fäbodställe** (bodställe, bodar, fäbodar, fäbodbacke, fäbodvall, bodvall, vall, säter, vist, sälberg)? Har ordet »fäbod» kunnat användas i singularis i ortens gamla äkta språkbruk? Ock vad menas i så fall därmed?

Fäbodställen av olika slag **benämnda efter tiden**, då de användes (vårbodar, lådigsbodar, huvelbodar, slätterbodar, slättbodyle, lötbodar, sommarbodar, höstfäbodar, bäggandsbodar)? eller **benämnda efter läget** närmare eller fjärrare i förhållande till hembyn (hembodar, mellanbodar, långbodar, utbodar)? Finns ordet bybodar, ock vad betyder det? Användes uttryck som att vara i huvelfjället om att vara i fäbodarna under huveltiden? Jämför nedan kap. 2! Finnas benämningar av typen hemderbodar (med en slags komparativbildning till ordet hem som första sammansättningsled, alltså betydande de närmare hemåt belägna fäbodarna)? Finnas benämningar av typen hitrebodarna (häderbuan o. dyl.) om de närmare »hitåt», d. v. s. närmare

hembyn belägna bodarna? Förekommo hembodar belägna så nära hembyn, att bodpigorna varje afton gingo till hembyn ock tillbragte natten där? Kunde sådana fäboddar kallas halv-bodar? Vilka hus funnos på sådana fäbodställen? Funnos annars i eller intill hembyn särskilda sommarlagårdar? Förekom det, att mjölk dagligen fraktades från fäboddar till hembyn, ock hur tillgick detta (båt, kärra, så-stång, ok)? Vad kallades de kärl, i vilka man hämtade hem mjölk, grädde, ostvassla, blanda (filstryta, tunnblandså, tjockblandstunt)? Hur voro de beskaffade? Hade något dylikt kärl handtag av sådant slag, att handtaget kunde hakas över axeln ock kärlet såmedels bäras på ryggen?

Funnos fäbodställen avsedda endast för småkreatur (get-bodar, smalabodar)?

Angiv i huvudsak, hur de olika slagen av fäbodställen skilde sig från varandra med avseende på användning ock bebyggelse! Angiv särskilt, om det förekommit **fäbodställen, dit hela hushållen flyttat**. Vad kallas sådana till skillnad från dem, **dit endast kreaturen flyttade**, åtföljda av de personer som behövdes för deras skötsel ock tillvaratagande av avkastningen?

Finns ordet boland, ock betecknar det något, som står i sammanhang med fäbodväsendet? Angiv i så fall närmare betydelsen av ordet »boland»!

Angiv, om möjligt, vilka fäbodställen som varit i mannaminne brukade i Eder by, eller valda exempel därpå, ock angiv dessutom sådana fäbodställen, som berättas ha tidigare brukats. Angiv **fäbodarnas namn** — även alternativa namn, då sådana förekomma — ock vad som i varje särskilt fall givit anledning till namnet, för så vitt anledningen är känd eller med sannolikhet kan angivas.

Angiv intressantare fall, då fäbodställen övergått till att bli helt eller delvis bebodda året om av bofast folk. Har namnet i sådana fall undergått någon ändring?

Vad kallas sådana nu öde platser, där spår av **forna fäboddar** synas? Kan i ett sådant fall användas uttryck som »de syn vistan ätt dom»? »de syn homninga ätt buom»?

2. Fäbodvallen ock omgivningarna.

När fäbodarna ej lägo på hemskogen, vilka uttryck användes då om den **trakt**, där de voro belägna? Sades det exempelvis »dom ä i långfjälle» om folket i fäbodarna? Vilken mening låg då i ordet fjäll? Eller sades det i fjällskog? på långmarken? på bärget? i bodskog? på kölen? på kälen? på tjälen?

Funnos i närheten av fäbodarna slätterängar, svedjeland eller odlingar? Svedjade man endast för betets skull, ej för att få säd? Funnos exempel på att varje delägare i fäbodlaget var skyldig att fälla träd till **svedjning**, t. ex. en dag för varje ko? Brukade man vid svedjning i närheten av fäbodarna avbarka träd i ringar runt stammen, för att de skulle torka (taxa, tåksta, ringa, sölka)? Benämningar på det taxade området (taxen, syrorna, syrfället)?

Hur kallades den till ett särskilt fäbodställe hörande till **betesmark** använda skogstrakten (löt, bodhamn, hamning, bodskog, fäbodgät)? Hur benämndes det område, som avbetades på en dag (gätsla, gätarlöt, hol)? Anför namn på några gätslor. Jfr kap. 7 om vallningen!

Hur benämndes det **område på fäbodstället, där husen voro belägna** (fäbodvall, gärde, täkt)? Var detta bebyggda område inhägnat? Hur benämnde man gärdesgården (bodhagen)? Rita en, om ock blott skisserad, planteckning över en eller flera fäbodvallar eller delar av fäbodvallar ock angiv anordning ock indelning samt namnen på vallens olika delar!

Som exempel meddelas här ett par sådana skisserade teckningar (fig. 1 ock 2).

Även teckningar av så enkelt slag som efterföljande kunna vara upplysande rörande det, som här är huvudsak. När sig göra låter, är det naturligtvis välkommet att få noggrannare ock fullständigare teckningar. Angiv lador, vedbacke, brunn eller annat ställe, där vatten hämtas, samt hägnader, även sådana som tidtals tagas bort!

Har en fäbodvall, som tillhört flera delägare, varit genom hägnader delad i flera »vallar»? Om delarna ej kallats vallar,

hur ha de då benämnts? Ha husen varit placerade i grupper enligt någon för orten vedertagen plan?

Ha de hus, som brukats av en ägare eller en sammanlutning av ägare (t. ex. vissa gårdar i hembyn), sammanhållits i var sin grupp, t. ex. fäbodstuga, mjölkbod och kokhus, och hur benämnes en sådan **grupp av bodhus**? Därest dylika

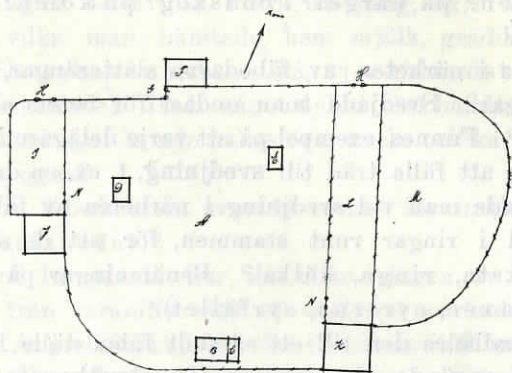

Fig. 1. Risvallen i Mattmar, Jämtland.¹

Skiss av H. Geijer.

A = stugugärde.	G = stårisgrinden.
B = bustuga (gemensam).	H = gårdesgrind.
C = kammare, använd som förvaringsplats för kläder, proviant, m. m.	I = Nils Larssons fjösgärde.
D = Nils Larssons mjölkbod.	J = Nils Larssons fjös.
E = Kristian Erikssons mjölkbod.	K = Kristian Erikssons fjös.
F = ståris (gemensamt).	L = Kristian Erikssons fjösgärde.
	M = kalvgärde.
	N = fjösgrind.

bodhusgrupper förekomma placerade kring var sitt lilla gärde (inhägnat eller ej?), hur kallas detta (husgärde, skålgärde, störesgärde, gård)? Om sådana grupper av bodhus kring var sitt gärde ej förekommo, utan vallens alla fäbodstugor förekommo samlade på en del av vallens, hur kallades denna del (fäbodbacken, bodgården)? Fanns det särskilda kokplatser under bar himmel? Hur voro sådana platser beskaffade,

¹ Vallens har tillhört Nils Larsson i i Norrgård och Kristian Eriksson i Krok. N. L. hade västra fjöset och västra mjölkboden, östra sängen i stugan, västra sidan i »ståriset». K. E. hade det övriga.

var voro de placerade, och hur benämndes de (t. ex. vid grytorna, stacke, ugn, kokstad, eldstad)? Fanns särskilt gärde kring kokplatsen, och hur kallades det (Blånjälke = gärdet kring platsen, där blåna, d. v. s. mesosten kokades)? Vilka slags grytor funnos (ostgryta, blandgryta, diskgryta)?

Var tog man vatten? Funnos vattengropar (brunn, källa) intill stugorna? Hur var brunnen anordnad? Var hade man vattningsställen för kreaturen, och hur kallades dessa ställen?

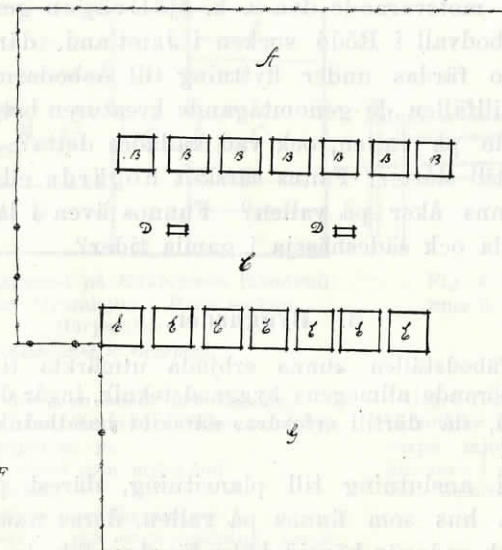

Fig. 2. Byggdoms fäbodlar i Arnäs, Ångermanland.

Skiss av Ella Ohlson.

- A = fäbodbacke, B = bodstugor, C = bodgård, D = kokstad, E = fähus, F = kalvgärde, G = hästgärde.

Var voro fähusen placerade? Fanns **fähusgärde** eller fähusbacke? Fanns inhägnad väg till fähusen (fätä, långtä, fägata, tå)? Vad menas med täsmun? kya? Andra för kreatur avsedda platser på fäbovallen (kalvgärde, färgärde, hästgärde, skoggärde, haltgärde för kreatur, som blivit halta)? Förekom det, att skoggärdet ej var inhägnat på annat sätt, än att man »fällt ihop» (d. v. s. fällt träd, så att de

bildade stängsel)? Vad kallades det att inhägna på dylikt sätt («dom ha stängt hafälla»)? Användes ordet bråte i hit-hörande sammanhang? Flyttades färgärde eller andra inhägnader för kreatur, för att gödseln skulle komma flera delar av vallen till godo? (Jfr följande kapitel!) Angiv namn på grindarna!

Fanns särskild **väg över fäbodvallen** för dem, som skulle passera densamma under flyttning till längre bort belägna fäbodställen, motsvarande den s. k. fjällvägen genom Kälabodarnas fäbodvall i Rödö socken i Jämtland, där folk ock kreatur fingo färdas under flyttning till Åsbodarna? Fingo vid sådana tillfällen de genomtågande kreaturen beta på något särskilt gärde på vallen, ock vad kallades detta? Användes fäbodvallen till slätter? Fanns särskilt högärde eller hässjögärde? Fanns åker på vallen? Funnos även i långfäbodar åker, kornlada ock sädeshässa i gamla tider?

3. Byggnader.

Ehuru fäbodställen kunna erbjuda utmärkta tillfällen till iakttagelser rörande allmogens byggnadsteknik, ingår denna frågelistas ej därpå, då därtill erfordras särskild handledning i annat sammanhang.

Angiv i anslutning till planritning, därest planritning gjorts, vilka hus som finnas på vallen, deras namn ock användning, ock redogör härvid hälst för flera fäbodvallar, representerande var sin typ! Beskriv först ett exempel på **långfäbodar!**

Fanns något gemensamt namn på alla husen på en fäbodvall eller på en del av dem (skräve, fäbodhus, bodarna)?

Hur kallas det hus, som användes till **bostad**, ock hur var det beskaffat? Enkel ritning över dess planordning, med angivande av inredningen! Jfr fig. 3! Har ordet fäbodstuga någonsin använts om hus, som ej haft murad eldstad i hörnet ock skorsten? Funnos boningshus med eldstad utan mur (eldpall, äril, stacke, uris) ock rököppning i taket (rökhål) täckt av huv, kur eller ritta? Finns ordet ljör, ljöre, ock i vilken betydelse användes det? Hur kallas marken, som tjänar

som golv i ett hus utan golvbräder (aur)? Finns låg sittbänk längs efter laven, ock hur kallas denna bänk (spår)? Fanns fotspjärn i laven? Hur kallades fönster i fäbodstugor (glärglugg)? Hur var inredningen anordnad i fäbodstugor av äldre ock nyare typer? Förekom det mer eller mindre tillfälligt, att man mitt på golvet i fäbodstugan hade sparat en fläck, som ej betäcktes av mattor, som beströddes med hackat ris i vissa mönster ock som ej fick beträdas (fäbodfläcken)?

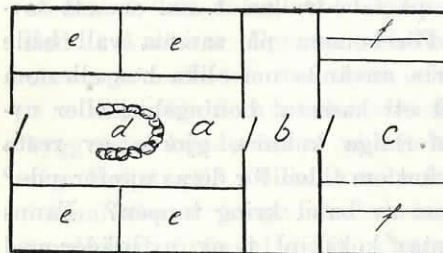

Fig. 3. Byggnad på Kvammens fäbodvall vid Nedre Grundsjön i Hede socken, Härjedalen.

Skiss efter E. Granberg.

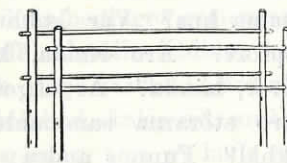

Fig. 4. Lenor.¹ Efter E. Granberg.

- a »Störrös», där man bodde ock kokade.
 b »Kor», där man förvarade kläder, tomkärl, messmörkaggar m. m.
 c »Kovvo», använd som mjölkbod.
 d »Aren» (eldstad).
 e Lavar, använda som liggplatser.
 f »Mjölkenorna», ett slags ställning, varpå tråg ställdes. Se särskild teckning (fig. 4).

¹ Ordet lenor (fem. plur.) betecknar en ställning, varpå mjölktråg m. m. placeras i silboden. Hur voro lenorna fastsatta?

Fanns särskilt **hus för förvaring av mjölk, ost ock smör** (mjölkbod, källare, säl)? Förekom det, att mjölk förvarades i kärl, som sänktes ned i en källa? Beskriv, hur detta gick till, ock angiv benämningar, som därvid förekommo! Vad kallas ingången till källaren (källarhals)? Eller fanns under samma tak som boningshuset mjölkkammare eller mjölkbod? Planritning! Vad kallades pinnhyllan, på vilken mjölktrågen ställdes (pinnraden, skullren)? Fanns slänghylla? Fanns ställning av sådant slag, som representeras av fig. 4 (lenor)? Fanns »glugge» i »balken» mellan stugan ock mjölkkammaren? Vad kallades skjutluckan, som stängde gluggen?

Fanns särskilt **kokhus**? Hur benämndes det (kokskjul, skåle, kokskåle, störis, sters, eldhus)? När ett skjul eller skärm uppförts över eldstaden på sådant sätt, att vägg endast fanns åt en sida, fanns då särskilt namn på ett sådant skjul (gapskjul)? Användes något av orden eldhus, skåle och störis ej om särskilt kokhus, utan om boningshuset, och användes i så fall samma hus både till bostad och vid kokning? Kan något av orden skåle och störis användas om kåkar eller skjul annorstädes än på fäbodvallen, t. ex. om ett sovskjul vid en skögsslätt? Förekomma på samma vall både namnet kokskåle och störis, använda om olika hus eller om samma hus? Var kokhuset ett kasserat boningshus eller nyuppfört? Äro runda, konformiga kokhus, gjorda av resta störor, kända? Är något känt om tiden för deras uppförande? Voro störrarna sammanhållna av band kring toppen? Fanns rökhål? Funnos andra »resta» kokskjul, t. ex. av bräder med ett eller ett par stockvarvs timring i fyrkant nedkring, och vad kallades sådana skjul?

Fanns svale, skjul eller framskott framför fäbodstuga, kokhus och mjölkbod?

Fanns särskilt **hus för främmande**, som övernattade (gästkammare, åkstuga, härbre)? Förekom det, att fäbodstugan kunde stå reserverad för gäster, under det folket, som bodde på vallen, låg i lador eller andra uthus? Var fäbodsängen särskilt fint bäddad? Beskriv, hur man bäddade den!

Hur skilde sig **fähusen** från fähusen i hembyn? Gör en enkel planritning över ett fähus och angiv, under hänvisning till planritningen, namnen på de särskilda delarna av fähuset! Inredningen i fähuset och dess benämningar? Fanns i fähuset särskilt rum för småkreatur (lillrummet), eller fanns särskilt fähus för dessa, eventuellt även för ej mjölkande kor och kvigor (lillfjös, skilt från kofjös; tackfjös, smala-fjös)? Voro kreaturen bundna i dessa fähus genom vidjeband, trädla genom hål i väggen (långband, nästing)? Ritning! Äro exempel kända därpå, att man måst använda särskilda stängsel för att utestänga björn från fäbodfähusen (järnstänger för dörrarna)?

Andra hus, som kunde finnas på en fäbodvall, och deras benämningar: särskilt hus för mjölkning (mesbod)? Stall? Stolpbod (stolpbur, härbre)? Fiskebur? Vedlider? Voro vissa av dessa byggnader gemensamma för två eller flera gårdar? Funnos exempel på att byggnadens själva anordning visade, att en byggnad tillhörde flera hushåll (t. ex. att i en kolagård vardera delägaren rådde om en vägg, att i en småkreaturlagård golvet för rättvis delning av gödseln var avdelat genom stockar i flera delar, att två gödselgluggar funnos, att en höbod hade två dörrar eller var avbalkad inuti medelst rodgård, att en stuga hade två rum, vart och ett med sin dörr)?

Vilka för flera gårdar eller för hela bodlaget gemensamma byggnader kunde finnas på ett **hemfäbodställe** (eldhus, kvarn, såg, torkstuga)? Vilka hus brukade varje särskild gård rå om i hembodarna (stuga, stall, lada, stolpbod, kolagård, småkreaturlagård, brässelbod)? Funnos gårdar, som ej hade stuga, utan endast eldhus i hemfäbodarna? Funnos skämtnamn på stugorna i hemfäbodarna (t. ex. Rökhålet, Mörkvrån, Storsalen, Snugga)?

Äro exempel kända på det förhållandet, att man på ett fäbodställe har fähus, men saknar boningshus för folk? Jfr ovan kap. 1 om »halvbodar»!

Äro exempel kända på det förhållandet, att man vid ett fäbodställe saknat fähus och låtit djuren tillbringa alla nätter under bar himmel? När fähus finnes, få korna då tillbringa nätterna i fähusgården, när vädret tillåter det?

4. Organisation.

Vem var ägare till fäbodstället (en enda gård, flera gårdar, hela byn, en »gränd»)?

Fanns någon på fäbodställets namn bildad benämning på ägarna (t. ex. Flåjarna, Nybodsarna)?

Äro exempel kända på **förhållandena före laga skiftet**, motsvarande exempelvis följande från en by i västra Jämtland: Av hembyns åtta gamla gårdar, vilka uppkommit genom delning av fyra äldre gårdar, voro två och två, som ursprungligen

hört tillsammans, ehuru de i vissa fall ej voro belägna närmast intill varandra, »i lag i buom», d. v. s. brukade samma bodar? Så brukade gårdarna Anders-Ols och dess dottergård Brännan vart annat år tillsammans sommarbodarna på Nyvallen och höstbodarna på Bölesvallen, belägna åt motsatta håll från hembyn räknat. Vart annat år stodo emellertid dessa två fäbodställen öde, och då brukade Anders Ols och Brännan i stället Lomtjärnvallen (eller Longtjärnvallen) tillsammans, de voro då hela sommaren och hösten på denna fäbodvall. De år, då Nyvallen och Bölesvallen brukades, stod Lomtjärnvallen öde. De gamla gårdarna Krus och Uppgården brukade tillsammans de två fäbodställen Gammelvallen och Jakobsvallen, som voro belägna helt nära varandra. Folk och kreatur från båda gårdarna uppehölo sig dock aldrig samtidigt på samma vall, utan sambruket ägde rum på det sätt, att exempelvis Krus brukade Gammelvallen fäm år å rad och Uppgården under samma fäm år Jakobsvallen, varefter de bytte för nästa fämårsperiod o. s. v.

Hur uttrycktes begreppet **delägare i en fäbodvall** (bodlagare, part)? Vad menas med småparter? Finns ett sammanfattande uttryck för alla delägarne i en fäbodvall eller i en del av en vall (vall-lag, bodlag)? Hur benämndes sådana delägare i kreatursbesättningen på en fäbodvall, som ej voro delägare i själva vallen?

Hur kallades en **andel inom en fäbodvall** (bodlott, bodtöslott, töslott, piglott)? När flera delägare förenade sig om att gemensamt hålla fäbodpiga eller bildade bodtöslag, sammanföll då alltid bodtöslaget med bodlaget? Om fäbodpigorna se nedan kapitel 5. Vad menas med töshållare? Förekom sådan ordning, som att töshållaren fick skära en måling skörd för en get och fyra gånger så mycket för en ko? Hur många kor och hur många småkreatur hade varje delägare i bodtöslaget rätt att hålla på vallen? Redogör för tjurhållningen och dithörande benämningar! På vilka villkor bortackorderades kreatur för sommaren på fäbodvallar? Vad kallades det att bortackordera kor eller får (skepa, skjapa)? att mottaga bortackorderade kreatur (ta te skeppans, lotta,

ha kräka te låta, lottko, lottfår, foderko)? Förekom det, att kreatursägare hyrde betesmarker? Kunde ett bodlag vara delat i flera mindre sammanslutningar för gemensam vallning av kreaturen (gätlag)? Hur tillgick utväljandet av valljon? Hur benämndes en delägare i ett gätlag (gätbonde)?

Hur kallades **föreståndaren för ett bodlag** (bodman, bodfut)? Vilken av delägarna brukade utses härtil? Förekom det, att samma person var såväl byföreståndare som fäbodföreståndare? Fanns bodfogde både för hembodarna och för långbodarna? Vad hade bodfogden att göra? Hölls särskild bodstämma? Vad bestämdes på den? Fanns särskild fäbodordning (boddom)? räknenskaper? längder (t. ex. fällbok för fälldagsvärken vid svedjning, brodelningslängd för underhåll av spänger över myrar etc.)? skrin till förvarande av handlingar? Hade delägare i ett bodlag såväl hembodar som bäggandsbodar och långbodar tillsammans, eller kunde en gård vara delägare i flera olika bodlag? Förekom det, att en viss gård hade hembodar eller långfäbodar på flera olika ställen? Hur många? Kunde en och samma gård äga åker eller slåttermark i flera olika hemfäbodar? Förekom det, att någon viss gård saknade hemfäbodar? långfäbodar? vårbodar? höstbodar? Nämn exempel på hur många tegar en gård kunde rå om inom ett enda fäbodställe!

Slogos vallar gemensamt, och hur tillgick det därvid? När höet på vinterföret skulle forslas hem till byn, hur fördelades det?

När under senare tid särskilda delar av fäbodvallen ha stadigvarande tillhört vissa ägare, ha då vissa **förmåner** gått i **tur och ordning** till de särskilda ägarna? Har exempelvis färgärdet ena årets sommar placerats på en delägares mark inom vallen, så att han fått tillgodogöra sig gödseln, och nästa sommar på en annan delägares mark, och har då denna förmån förbundits med andra, t. ex. rätten till fågelfångst (fågling) under året inom den skogstrakt, som hörde till vallen?

Förekom under äldre tider en genom överenskommelse mellan delägarna åstadkommen **försäkring** av djuren, medan de voro i bodarna (t. ex. ko-val)?

5. Livet på fäbodvallen.

Redogör för vilka personer som vanligen vistades på vallen? Redogör härvid särskilt för sådana fall, då ett särskilt **fäbodhushåll** bildades, bestående huvudsakligen av blott de personer, som behövdes för kreaturens vård ock för tillredandet av mjölkhushållningens produkter. Förekom det i sådana fall, att husmodern från hembyn förestod fäbodhushållet? Hur kallades annars de kvinnor, som skötte kreaturen på fäbodvallen ock förestodo arbetet med mjölken ock därav tillredda produkter (fäbodpigor, fjällpigor, bodtöser, bodkullor, lekunur, fäbodstintor)?

När en fäbodpiga, som förestod ett fäbodhushåll, hade medjälperska, vad kallades då denna (lillbodtös, gåtselkulla, i motsats mot storbodtös eller bodstormor, däja)? Kunde även manlig medjälpare förekomma? Vad menas med bodkall?

När två fäbodtöser, som förestodo var sitt fäbodhushåll, bodde i samma fäbodstuga, vilka uttryck användes för ett sådant kamratskap (»dom va lagar däri buom»)? Kan ett maskulint ord för begreppet »kamrat» i dylikt fall anta feminina ords grammatiska karakter?

Hur fördelades arbetet mellan storbodtösen ock hannes medjälpare? Räkna upp **fäbodpigornas vanliga göromål** för en dag! När började ock när slutade arbetsdagen? Hur höll man reda på tiden utan klocka?

Vid skildringen av fäbodpigornas arbeten användes i tillämpliga delar frågelistan n:r 1 (om mjölkhushållning). Äro där gjorda frågor redan förut med anledning av den listan besvarade på ett sätt, som har giltighet även för fäbodförhållandena, hänvisas blott till dessa svar. Observera skillnaden mellan mjölkhushållning hemma ock i bodarna! Användes långmjölk i fäbodarna?

Hur kallades **avkastningen** av djuren i bodarna (bodavel, bodmat, bodsavel, ränta, spar)? Hur ofta kom man från hembyn för att hämta denna avkastning? Vad kallades det att hämta fäbodavkastningen (att vittja i bodarna)? Vad kallades dagen, då man hämtade den (rändtdagen)? Vad

kallades den, som kom för att hämta den (räntkörare)? Vad kallades det, som vid olika tillfällen hämtades (lillklövja, storklövja)?

Hur många kreatur kunde en fäbodpiga åtaga sig att sköta? När hon hade hand om flera gårdsfä (kreatur från olika gårdar), hur skilde hon då på avkastningen? Tillverkades osten av sammanslagen mjölk, med beräkning på hur många ostar var ock en skulle ha efter antal kor ock mjölmängd? Eller hölls varje delägares mjölk åtskils för sig? Förekommo märken på ostarna för att angiva ägare? Anteckningar?

Hur **avlönades** fäbodpigorna? Fingo fäbodpigorna göra en del ostar, smör m. m. åt sig själva? Efter vilka grunder beräknades en sådan rättighet, ock hur kallades den? Brukades det, att en fäbodpiga, som skötte kreatur åt flera ägare, bodde ett visst antal dagar i vars ock ens fäbodstuga ock åt av hans matförråd (bodkista)? Fingo de kläder av kreatursägarna (bodskor, bodkjol)? Fingo de del av ull under vintern? När de utöver överenskommen eller av sed fastställd ersättning fingo extra ersättning (bodgodvilja), vari kunde denna bestå?

Ingingo i fäbodpigans arbete fixerade åligganden av sådant slag som att göra ett visst antal tvagor eller utföra ett föreskrivet mått sömnadsarbete (vallsömmen)? Samlades fäbodpigorna på vallen någon gång till gemensamt arbete med spinning, sömnad eller dyl. (rockstuga)? Brukade fäbodstugan var lördag prydas med löv ock blommor (prydlov, »rosen ini murn»)?

Vilka **fäbodhälger** förekommo, hur benämndes de, ock hur firades de (ungdomshälg, käringhälg, pojkhälg)? När började man resa majstång i hemfäbodarna? Vilka maträtter voro sedvanliga vid fäbodhälger eller annars, när det kom främmande till bodarna (sötost, rörost, flipp, pripp, käsil, fäbodfil, svassamat)? Vad menas med rörostkalaset? filkalaset?

Vad berättas om pojkaras besök i bodarna? Har man känt något sätt att utmärka, hur många pojkar som gått upp till vallen ock hur många flickor som voro lediga (genom små granrisknippen, fäbotupper, för varje flicka, som lågo på

vägen upp till vällen ock av vilka en vändes av varje förbi gående pojke)?

Är motsvarighet känd till det jämtska talesättet att »sist dagen i buom ska vara som först dagen i julom»?

Vad kallades **första söndagen efter fäbodflickornas hemkomst** från bodarna, då de besökte kyrkan? Finnas berättelser om att de fäbodflickor, som då sågo magra ock bleka ut, finga beröm för att de varit sparsamma med fäbodmaten?

Bjödös fäbodpigorna vid hemkomsten till byn på **traktering** hos dem, vilkas kreatur de skött (fjällpig-gästning)? Förekom det, att fjällpigorna återgäldade sådan traktering med att bjuda matmödrarna? Skulle fäbodpigorna någon gång under vintern bjudas på någon måltid eller till spinnkalas (fäbodmåltid, spänestugu)? Finga fäbodpigorna förutom ost (lillosten?) även bröd, smör o. a. för att gemensamt få bjuda pojkar i byn på kalas? När skedde detta (vid hemkomsten, jul, tjugonedag jul)? ock hur gick därvid till? Förekom det, att sådana kalas höllos ute i någon kyrkstuga (vallkalas)? Vad kallades annars sådana kalas (fjällpighälg, storhälg)? Brukade vid sådana eller andra tillfällen pojkar förära fäbodpigorna presenter?

6. Flyttningarna.

Hur långt från byn lågo vanligen hembodarna? långbodarna? Nämn exempel på fäbodställen, som lågo mycket långt från hembyn? Väg till fäbodarna (bodväg, buförsväg)? Namn på viloställen vid vägen!

Flyttning (boförning, boförsel)? Flytta (boföra)? Användes detta ord även om flyttning på andra håll än till ock från fäbodar?

På vad sätt forslade man saker till ock från fäbodarna (klövja, släpa, bära i mes)? Detaljerad skildring av klövningen göres ej här, när detta blir ämne för särskild frågelist. Finnas exempel från gamla tider på att kördon användes? Vad kallades de, som körde (buförskörare)? Användes båtar eller färjor (ko-båtar, präm)? Nämn exempel på sådant, som forslades till eller från fäbodarna medelst klövning (mat åt

valljonet, byttor, barn, spädkalvar, hö)! Finnas exempel på att flyttningen företogs nattetid? att man måste ligga ute under någon natt? att korna mjölkades under flyttningen? att fäbodflyttningen hade något samband med foderanskaffningen?

Beskriv tiderna för flyttningarna (under äldsta kända förhållanden) — med beaktande av följande: Skedde flyttningen till fäbodarna, då sådden var avslutad? då brodden började spira? på gemensam tid för hela byn efter beslut på bystämma (lysa ur)? eller på viss dag, som fixerats genom gammal sedvänja? Ansågos vissa dagar särskilt lyckliga eller olyckliga? Voro vissa flyttningstider föreskrivna i by- eller fäbodordningarna? Förekom i gamla tider någonsin, att man på våren flyttade direkt till långfäbodarna? att man vistades i långfäbodarna två olika perioder under sommaren? Flyttade man tillbaka till hembyn eller hemfäbodarna för någon tid (hur lång?) före midsommar? till slättern (ko-midsommar)? till skörden (mellan-and)? till potatisupptagningen? efter Mikaelsmässan? Indelades sommaren i tider på grund av flyttningarna (förskift, mellan-skift, ser-skift)? Finnas benämningar på flyttningar från ett fäbodställe till ett annat eller från ett fäbodställe till hembyn ock åter (mellanfärd)? Hade vissa »mässor» betydelse som flyttningstider (Valborg, Erik, midsommaren, Jakob, Olov, Lars, »Barsmäss», Mikael, Hälgemässan)? Firades dessa tider på något sätt i fäbodarna, t. ex. Olsmässan eller Larsmässan? Hur länge stannade man i fäbodarna på hösten ock vintern? Brukade man i höstbodarna stilla upp ej blott foder från vällen, utan också foder från kringliggande ängar? Finns exempel på att hushållet ej alls återvände till hembyn före den slutliga hemflyttningen i november eller december? Hur benämndes folk från hembyn, som besökte fäbodarna (hemmanfolk)? Berodde vistelsen i vår- eller höstbodarna på tidigt eller sent bete?

Förberedelser till fäbodflyttningen på våren (vallgång hemma i byn? sämja ihop djuren? stål eller arsenik i dörrtröskeln? klippa skugghären på kalvarna, så att de ej sågo två vägar? ceremonier med koskällan?). Förekom det, att man skickade (satte av) småkreaturen till fäbodarna tidigare än de andra

djuren? Skickades en karl från varje tösloft i förväg för att fli vägen?

Beskriv göromålen (bortsett från mjölkhushållning ock vallning) vid ankomsten till ett fåbodställe (laga-hus, gårdsgård, broar, hugga ved, dona i eldhus ock mjölkstuga, riva mossa till fåbodsängen ock bädda denna, löva i stugan, stenlägga kärnen, ge kreaturen längtebollar)! Skulle varje gård hugga ved i förhållande till gårdens antal kreatur? Förekom det, att senare på sommaren vid någon viss tidpunkt (arbetsvecka) karlar från hembyn kommo för att laga gårdesgårdar, göra broar, hugga ned skog som förstörde betet o. s. v.

Beskriv förberedelserna till flyttning från ett fåbodställe (köra ut gödseln, löta, lötsöndag, koka boförsgröt, boförsreda eller boförsvallning, göra efter)! Hur kallades det att rusta i ordning för sådan flyttning (göra buförsgåligt)? Ystades boförsost (buförsblanda, buförsblandost)? Till vem gavs den?

Brukade kreaturen till den ena eller andra flyttningen utstyras på särskilt sätt, t. ex. med löv eller grant färgade tygstycken på klavarna, nya klavar (buförsränk) el. dyl.?

7. Vallningen.

Få kreaturen gå själva på ej inhägnad mark? Fanns någon byggnad eller annan anordning för deras räkning?

Hur benämndes ett **valljon** (vallkarl, vallhövding, gåtselkulla, bodkulla, bodpiga, fåbodjanta, herde)? Kan ett maskulint substantiv som »vallkarl» eller »gåtselkarl» användas om kvinnliga valljon? Finns ett kollektivt ord för att beteckna minderåriga valljon (burånå)? Fanns det exempel på att vuxna män vallade (hela somrarna? då björn ock varg visade sig? då korna soppade)? Fanns särskild benämning på manliga valljon? Hade valljonet till jälp en vallpojke (gät-pojke, gätare)? en vallhund (gät-racke)? Kunde pojkar även få valla ensamma (t. ex. getterna hemma i byn)?

Finns från gamla tider exempel på att inga särskilda

valljon anställdes, utan hushållens medlemmar vallade själva (gäta själva)?

Tinga valljon? Hur många valljon brukade anställas av varje gätlag? Skulle vart ock ett av dessa valljon arbeta åt vissa gårdar inom laget? Fingo valljonen ej blott valla, utan även deltaga i andra arbeten (mjölka, sovla)? Turade valljon om med storbodtösen eller bodstormor, så att denna vissa dagar gick ock vallade?

Valljonets lön? Förekom städja (stadning)? Hur beräknades pänninglönen (en plåt för varje nöt, särskilt för får, för getter)? Hur stor beräknades hopen (fläd)? Hur många getter, får ock ungnöt svarade mot ett fullstort nöt? Vad menas med en-gät, tvi-gät? Naturaförmåner (mjölk ock smör till behov? ost? skor? lappar till skolagning? halsduk? ull? — hur mycket)? Vad brukade valljonet få till matsäck? Vad kallades den ranson, som valljonet fick i sin matsäck (labét, dabét)? Extra matsäck vissa dagar, t. ex. midsommardagen? Skulle det blivande valljonet någon dag under vintern ha extra traktering (fettisdagen)? Skulle valljonet någon särskild hälg få komma till kyrkan (gätarhälgen)?

Beskriv **valljonets utrustning**: sko-slarver? näverskor? stuttstrumpor? sock-kåkar? bälte (gätbäte)? yxa (gätyxa)? vallhorn (strut, horn)? vall-lur (basa, näverlur; bars denna i ett band över axeln)? sleke-påse (slekkoppe, slekskräppa, slekeslumma, sleketaska, slekepruska; material)? matsäckspåse (gät-koppe, vall-lumma, dabetsäck) eller kont (gät-kont)? mjölkflaska (gät-flaska)? eller bytta (gät-bytta, butt)? smör- ock messmöraşk (gät-åskja)? påse för elddon (eldförskoppe)? brödpåse (brödkoppe)? påse för diverse (rask-koppe, räpaskoppe; innehåll?), saltpåse (saltkoppe, lidu-koppe; innehåll?); slidkniv (sked-kniv)? nålhus? Gjordes någon förändring av klädedräkten före vallgången? Voro valljonen beväpnade?

Valljonens arbete? Lösa kreaturen? Vid vilken tid brukade det ske (lösdags)? Varifrån skulle valljonet följa kreaturen? När ock var skulle han eller hon taga vid dem? Finns exempel på att valljonet endast såg till, att skällkon följde? Skälla

(pingla)? Förehades något särskilt med skällan (rökning med enris, behandling med mjöl ock salt, tillstopning med mossa om kvällen, kors i klaven)? Vilken ko utvaldes till skällko (djurriven ko, äldsta kon)? Finns exempel på att alla korna buro skällor? Begagnade valljonet några rop eller uppmaningar för att förmå djuren att äta duktigt (jätå-jätå)? Hur hindrade man lam ock killingar att dia sina mödrar (betsla, kvist, tross, kippel, knarra, klåvra, spikgrimma)? Besöktes de olika betesmarkerna i någon viss ordning? Hur pass ofta återkom man till en ock samma betesmark? Finns exempel på att kreaturen — trots det att valljonet följde med —ingo gå efter eget huvud? Vad heter bete? gott bete?

Sova middag? Sovhol (stann)? Sov-eld? my-rök? Finns en »sovhol» för varje »gätsla», eller hade flera »gätslor» gemensam »sovhol»? Nämn namnet på några sovholar! Användes någon uppmaning till kreaturen att sova (såvå-såvå)? Iakttog man särskilt, att kreaturen skulle få ligga i fred ock idissla? Vad kallades det att idissla? Idisslingsbollen? Vilka andra benämningar har man i samband med idisslingen (tappa järten, järtstrå)? Brukade man gäta mot folket från närliggande fåbodställen? I någon viss ordning? När användes luren, stuten, hornet, fingerhornet, spelpipan? Vad menas med kvieckhorn? Använde man tonerna till att meddela varandra något, t. ex. att en ko försvunnit?

Äro gamla **vallåtar** kända? Vad kallas det att sjunga eller sångvis ropa en vallåt (kauka, köka, kuja, hoa, hoja, låla, lulla, kula)? Angiv, om dessa ord eller vissa av dem beteckna låtar utan ord! Uppteckna om möjligt melodier jämte orden! Hur kallades det, om någon, som höjde ett vallrop, samtidigt med handen gjorde ett tecken att han ville säga något? Äro några **vallvisor** kända? några **vallböner** eller besvärjelser? Förekom (t. ex. vid lösdags) någon sång med ord, som inneburo nedkallande av välsignelse över jorden eller skydd mot något särskilt ont? Hur sökte man skrämman varg ock björn, om de visade sig? Hur sökte man skydda kreaturen mot vilddjur (läsa över dem, stryka dem med tredelade strån)?

Hur tillgick **skallgången**, när något kreatur kommit bort? Vad kallades att gå skallgång (gå armen, skalla)? Vilka uttryck användes om bortkomna kreatur (lösfä)?

Valljonens **sysselsättningar under vallningen**: klippa ull av fåren ock spinna på slända? skära kalvfoder med kniv ock stoppa i gätkoppnen? samla hö-mjölke, mjölk-tjägel eller andra foderväxter i säckar? sticka strumpor? laga skorna med björktågor? förfärdiga kobindslen, t. ex. traljar, traggar; två-traggar, småtraggar, spändlar? förfärdiga kvastar, tvagor — hur mycket åt varje delägare i gät-laget? Voro vissa tider på sommaren vanliga för dessa olika arbeten? Var det farligt att göra »traljar» vissa dar, t. ex. lördagar?

Valljonens **lekar** (spela fårhimmel, himmelhissa, stubb-snurra)?

Hur skaffade sig valljonet kännedom om **tiden** (solens ställning till vissa bärg, träd etc., getögonen)?

Vid vilken tid på kvällen brukade man komma tillbaka till fåbodarna? Skulle man då genast **binda** (bäsa, klava in) korna? Förekom det, att man mjölkade kreaturen eller getterna obundna, innan de släpptes in i fåhuset? Bind-dags?

Förekom vallning **hemifrån byn** av kor? får? getter? grisar? Ansågs det (t. ex. vid vallning av getter) som skamligt att komma hem före solnedgången? Hur sköttes vallningen av getterna (gårdarna i viss tur, särskilda valljon, hur beräknades lön åt dessa)? Känner man uttrycket »spalskrälla bockarna»? Förekom det, att männen vallade hästarna, t. ex. inom byområdet eller från någon stätterbod? Benämningen på sådan vallare? på jord av hästar (häststod, häst-hop)? Brukade man vid »lötning» på hösten följa av kreaturen ock sedan gömma sig för dem?

Finns från gamla tider något exempel på beteshagar, i vilka djuren höllos?

8. Sägner ock folktro rörande fåbodlivet.

Vilka sägner känner man till från fåbodarna? Vad berättas om trollen ock vittorna ock om hur de tidvis tillägna

sig rätten till fäbodställen? Måste man vid ankomsten till fäbodvallen hälsa »god dag» vid inträde i bodstugan ock fähus ock bedja att få stanna för sommaren? Vad vidtog man annars för åtgärder för att komma på god fot med de underjordiska? Känner man sägner om vitterflyttningar, fäbodbröllop (vitterbrud), »starkt rå»? Känner man sägner om rövare (»Tolv man i skogen, skällkoa bundo de...»), om det oäkta barnet i bodarna, om varsel ock förebud?